Инв. 3921

Вук Караџић – чело народа

Знамо да је тачно кад се каже: прост наш народ, све у свему, има лепши и снажнији језик него књижевници. Знамо да је тачно кад се каже: прост наш народ има дар да прича и дар да разговара. Узгред би се ту само могло додати: има два дара, јер је стил причања други, а стил разговарања други.

Да бисмо нешто могли мало да разрадимо, по методу интелектуалаца, прво ћемо мало замрсити. Питамо се: да ли народ има лепши и гипкији језик зато што има дар разговарања и причања, или има дар разговарања и прочања зато што има леп језик? То на први мах изгледа „циркулус вициозус", што би се српски рекло: замрсак који иде у круг, те не можеш крај да му ухватиш и да га расплетеш. Али сви ти замрси у круг, кад се мало правилније расуди, истакну крај и размрсе се. Језик, то јест стилизовани, специално примењени језик у причи или у разговарању, последица је, потребе нашег ума и душе, последица потребе мањег или већег дара нашег да причамо уметнички, или да разговарамо људевно. Причање или разговарање, дакле, нису продукти језика, него продукти интелигенције, маште, и околности живота; а језик је медиум и средство од којих зависи степен снаге и уметности. Једна мала кореспонденткиња Максима Горког, петнаестогодишња радница, писала је Горком: да се у њој јавио књижевни дар, и то као последица мучног и бедног живота. На крају крајева било је тачно: само мучан живот, дакле животне околности, и жеља девојчице да пише о тим околностима. Али је тачно и доказано да је руски сељак, који је мучно и бедно живео, одлично разговарао и причао. Руски босјак и скитница, у доба једног ужасног друштвена стања, умео је у монологу и диалогу разговарати до опасности поразно. Трговци руски из тих мутних времена, кад се из мутног шакама вадили капитали, имали су по два-три језика и стила. Артаманови Горкога, два стила; трговац Мајакин Горкога, три стила, као да је и у устима имао богатство да окачује три разна језика. (А фигура Лескова?) То су Руси. Они напред, јер су великом књижевношћу све то читко, истински и уметнички потврдили. А ми? Вук сам, у малом, урадио је оно што тамо колективна књижевност, у смислу народних заслуга за језик говорни и писани. Вук сам, и лично он био је и остао документ за силу језика у народу, за књижевно стваралачке варијанте у простом народу. Какве варијанте? Црногорац је мишљан и домишљан; брз и фронталан у разликовању ствари и у суду; језичар у пркос својој граматици; језичав до виртуозности; добро нишани, добро окида. У Црној Гори, отуда, прича није епска, она је кратка, анегдотична, али у најбољем уметничком смислу те речи, [види одличан рад Пера Слијепчевића о томе]; та причица нагло сажима сцену, драмску или буфонску, прасне као пушка са епиграмским нравоучењем, са смехом, или са неком апотеозом. Разговарање је у Црној Гори на далеко вишем ступњу. Његош је правио драмске сцене од самих разговарања на саборима простога народа. Врста нечувених дебата од људи који уметнички умеју разговарати и закључивати. Игуман у ШЋЕПАНУ МАЛОМ, упитан шта му је највиша забава, вели: Разговарање, с живијема, с мртвијема, али сам са собом. — Босна прича далеко боље него што разговара. Види се то по њеним одличним проповедачима свих племена и вера, сви са језиком у срцу народа. То је причање које језик облаже са страшћу. Животне околности у Босни: била је дуго роб, док је Црна Гора једним својим делом била увек слободна. Босна затим има нешто што Црна Гора нема: пејзаж боја и звукова; говор и колорит вода, говор и колорит шума, говор и чар особитих тишина, које нису толико у отсуству сваког шума, колико у чудно динамизираном ритму живота где се тихо и са живо одмењује са сладострастно немим, и са дугим ноћним бдењима. Они око Кочићевог Симеуна Ђака само су ноћу живели. Босна зато није велики разговарач, а велики је приповедач. Ћопићев лажави фантаст Мартин прича приче двапут слагане: једаред њему, Мартину, од живота, а затим нама од њега, (од Мартина. — У Боки, то је добрим делом склизнуло на риву са камена црногорског, и то је, кад је даровито, саставило узидан крш и отворене капије мора, и то прича боље но Црногорац, а говори лошије него Црногорац, али ипак, слично Црногорцу, само мекше и разноврсније. Љубиша је виши народ, тамошњи народ; Матавуљ је од севернијих страна, врло израђен ускогаћа. — О језику Лике, значајном, нема на жалост још до ни научних ни књижевних сведочанстава у количинама.

Сад, србијански сељак, и на челу његову Вук Караџић. То је тај Вук, сељак каквога свет није видео. Свет је видео доста сељака песника и литерата, али углавном после школовања и варошког тренирања. Али свет није видео сељака који пише енциклопедиске белешке уз Речник, и при том је и језички и етнографски стручњак и редак приповедач; сељака који је "граматични генij"; сељака који није учио школу, али је створио врсту славистичког факултета у свету. Србијански сељаци од давнина живе на главној артерији ратова и трговине, па зато и на артерији умне и цивилизаторне размене добара. Србијански сељаци су живели у дугом и присном додиру не само са Турцима, него са Грцима, Цинцарима, Војвођанима. Српски сељак, зато, сем оног у затуреним шумама и планинским гудурама, губи доста рано митски облик и конструкцију сељака, шарено фолклористички костим; он постаје прометало, трговац, ћата; он, иако турска раја, постаје на сто начина турски ортак, и с тим на сто препредених и ђаволских начина саботер — кад смо већ примили ту реч као своју. Србија има кнезове који су чувени трговци; има проте политичаре који иду на бечки конгрес; има и сељаке ћате и царинике. Србија, са слободом заједно, отхрањује државотворство, не романтично него реалистично. Србијанац сељак постаје рационалист доброга соја, и одлучан демократ. Карађорђе је последњи чисти витез, у вољи Његошу, премда и код њега има неки детаљ са четири кесе дуката које су додуше њему украдене, али које ипак крзају мало чист и правилан круг. Милош, он већ иде у званичну посету султану, брука се тамо при церемониалу, иако источном церемониалу, али учи политичку сплетку великог стила, и жилав политички отпор ниског стила, али доброг трајања. Србијански сељак пролази кроз животне околности које уче разбирати, притрајати ћутећи над неким догађајем или стањем, спекулисати као у правој суверeној држави, не хитати ни делом ни речју до зрелог тренутка, чију зрелост утврђује рационална памет. ~~Али затим тај сељак~~ кресне реч која потписује; одлучи поступак који би и по Сократовој логици био једини. ~~Али~~ Па онда, са свим тим и због тога саставља праве песме од херојских дела, од дивно ношених и површених послова. Бој на Мишару — Ћулинова када се по земљи ваља од боли, слуша како јој историју гаврани гракћу. Устанак на дахије — дахије језиво комично читају историју из тепсије. А дубоко испод поезије и драме, сељачка ~~рационална мисао, земљана и народна, логична и сакросанктна~~. Србијански сељак нити нарочито лепо и локално прича, нити нарочито лепо и локално разговара. Он има ваздан препричаних прича из Санџака и из Босне, и има ваздан лирских песама из Македоније. Србијански сељак, полако и рационално, синтетише. Он гради синтезу језика, синтезу разговарања, синтезу причања и спрема уметничку поезију и прозу, полако и подземно, са Вуком као персонификованом народном душом вођом, ~~који је већ из подземља извадио велику нашу поезију и прозу, народне песме и приповетке.~~ Србијански сељак, са Вуком на челу, са Вуком који уме писати и говорити, расправљати и доказати, причати и заносити се језиком — србијански сељак полако спрема Јована Илића и Милана Милићевића, а после само ће се, рационално, даље стварати: Бранко, Војислав, Ђура, Јанко, Лаза ... Вук је даље и даље проналазио у народу, проналазио у себи, и те проналаске синтетисао у виши степен језика, у стил, сасвим одређено књижевни стил, узор за књижевни стил. Стил који није више чисто патриархална прича, није само романтиком уздигнуто складно и домишљато разговарање, него је уметнички, језички и интелектуално, копчач везиво између у села и града, школе и самоучких образовања, у једној малој и примитивној земљи, темељ књижевности, здрав, спреман да понесе зграду коју тражи и заповеда. Под Скерлићем извојевала је србија један заједнички књижевни језик, са екавским наречјем, са понекад можда одвише рационалном фразом, са одвише рационалним духом србијанским, дакле са извесним стешњавањем, што данас тачно предвидљиво, и беше, има своју корекцију.

А над целом том књижевном, језичком, диалекатском, акценатском еволуцијом — стоји Вук, једини наш велики човек књиге, који је не само номинално познат у Европи, него је стварно знан и проучен у том свету, и на једном сектору, сектору славистике, и данас учитељ који се консултује. Помало волшебно рођен, као сваки талент; помало рационално рођен, као сви реформатори, родио се у сеоцету Тршићу онај који је прво био — мало претенциозно — Вук Стефановић Караџић, па Вук Караџић, па, што већи и врснији, све краће именован, и данас, свугде, просто Вук. Да се звао Која или Стева, не би то био процес. Вук је омен: у давној старини нашој био нам је вук божанство, строго и немилостиво. Вук филолог, речничар, књижевник, историчар, карактеролог — умео је такође бити Вучина. Један "фишек човек", што би рекао Марко Миљанов. Овде сад, за тренутак, интересује нас капацитет и талент Вуков за језик говорни и писани. Вук је осетио језик као уметност, као широку карактеролошку документацију нашу, као оружје за (борбу културну) великог стила. Осетио је језик као неку Пандорину кутију из које излази све добро и лепо, али може и зло и заблуда да покуља. Испод оног дебелог чела, мудар поглед Вуков морао је видети: Гле, све генераторне силе, као по неком особитом закону у природи, скривене су. Срце се не види, мозак се не види, зачетак у утроби се не види. Али језик једног народа, кад ваља силом и здрављем, памећу и полетом, кад у генераторном, то ти је онда срце и мозак народа на свачијем длану, и то је онда страшно оружје за све у животу. Са финим слухом, што језичар или има, или нема, и онда не може бити језички капацитет — Вук је присвојио мелодичније јужно наречје, језик и диалект народних песама, и свој матерњи језик, како је говорио. Затим, после великог свог сабирачког и одбирног рада, успоставио је, једаред за свагда, у нас, суверенитет народа у питању говорног и писаног језика. Народ српски зна свој језик, а књижевници и писци чланака по новинама "пишу српски колико знаду". Упоредо са језиком народа, успоставио је Вук демократизацију реторске усмене речи, и штампане речи. Успоставио је темељ књижевности, оној која долази, у смислу тековине и резултата свих језичких и уметничких сила, једног народа без класа. Вук ће стећи врло велико интелектуално искуство сваке врсте; постаће научник; биће европска експозитура наше класике; али у сваком његову напису — филологија, етнологија, историја, дневна полемика — он полази од народа као од учитеља и судије: „Народ каже; како народ верује; народно је искуство, народни је обичај; тако сам видео и слушао у Тршићу, Лозници, или негде другде по народу." Логично је отуда следовало да се он, сељак, и ученик народа, изражава у једном стилу који је мешавина народног усменог разговора и Вукове транспозиције тога говора у писан слог. У том стилу, у којем се даровито стопили народ и књижевно талентована јединка, има нешто непогрешно, и чак непролазно. Вуков *Речник* је нешто као света књига. Кад млад човек, или млада девојка имадну срећу да на Вуков речник наиђу случајно, у самоћи рада, то се искуство може добро сравнити само са искуством описаним од оног песника који је случајно наишао на Илијаду, и казао свој потрес и срећу у песми: као кад звездар угледа нову звезду, као кад морепловац, уморан и очајан, угледа копно.

У *речнику*, Вук описује, уз реч *карикдија*, капа у Херцеговини, овако: „...од црвене абе или чохе, одозго је затупаста као фес, а са стране има црну поставу за коју се одозго може што задјести; [гдјекоји у бојевима позадијевају фишеке, да су им наручнији него у кесама."] То је цела сцена, и интимно лични портрет, уз који читалац одмах замисли нашег сељака који данас у шајкачу задене личну карту, или путну карту, или позив у суд... Али, пре и после свега, језик. „Шта је то, какав је то језик? — пита се младић, или девојчица. „Зар има тако прост, а тако друкчији и лепши језик него што је наш, мој, онај који је тобож истоветан са Вуковим? Није истоветан, и зашто и ја не говорим као Вук?"... Да, Вук је донео лексикон и стил са народним бојама и ритмом, са ритмом причања и разговарања у животу, у свежини живота, који је, док народа траје, бесмртан. Вук кад пише, то је чудо од сељака који све вади из пуне, препуне торбе, и забавља вас једнако нечим новим. Питате га о једном њему и вама најобичнијем јелу. „Пшеница се у ступи обије, да спадне љуска с ње.." Тачно: нити се тупа, нити лупа, нити љушти, него обија. У том језику, осећа човек, млад или стар, има нешто од дуге трајности, од оног што се обично, можда и с правом зове неумрлошћу. Језик се мења, да, али у стилу и синтакси има неумрлих тековина које се преносе у нов, омлађен језик одговарајућим начином. Јесте ли када покушали, сви ви који језик волите и њиме се као силом и уметношћу наслађујете, и чак и опијате — јесте ли покушали да у реченици Вука, или у реченици

~~[illegible]~~ и Марка Миљанова] да нешто измените, замените, преместите. Ништа се маћи не да са свога места! И тако је оригинално као да никада нико није баш исто казао; и тако оригинално да не можете да запамтите на танку длаку све онако како тамо стоји, иако је просто јно што стоји. Вук каже: "...село лежи крај реке, мало унутра у земљу" — а ми бисмо петљали, описивали, прецизирали. Вук каже: "...грми први пут од године". Вук каже: "...шанац иде из Саве", а ми бисмо рекли "од Саве", и не би било ни прецизно, ни сликовито. Вук каже: "...Сава из српске стране рони обалу, а леву обалу наставља". Да, из обале чупа вода земљу, а с друге стране слаже нанос, и наставља обалу. Просто, простисимо — као Колумбово јаје. Вук каже: "... клас је одоздо ~~[illegible]~~ навише клизак", а ви сте песник, и написали сте за пропуштање кроз шаке класа све, само не клизак. Кад народ ~~[illegible]~~ хоће, ван напада и препада, да говори о пословичкој грамзљивости пароха, он је фино ироничан, да му француски писац позавиди на нијанси. У целој Далмацији био свега један православни поп, и у целој Хрватској свега један, ~~[illegible]~~ а кад су се на широком пољу нашли, посвађали су се и побили јер "један од другог не може да ~~[illegible]~~ живи." Да ли вас то народно не потсећа на Вукову шаљиву аргументацију којом је тај наш фишек-човек ~~[illegible]~~ у одједном оборао противника на обе плећке, (понекад сурово логично, понекад елегантно као и она народна причица горе. Каже Вук: "...тиква је горе сужена, па опет мало у дугуљ раширена", ...текст перфектан за уџбеник бо~~[illegible]~~ тике; ~~[illegible]~~ за заповест, брзу, која од пет шест разних сељачких тикава да се донесе; за књижевност која прича, слика, ~~[illegible]~~ црта, моделира, и уза све то, језиком и музицира.

Вуков рад једнако се разграњава. Од Вука је кад код Милована Глишића стоји: "...лонац у који иду четири, кад се и они један у други помећу." Од Вука је кад код Милићевића стоји: "Ићи ће му киша кад се стане женити." Од Вука је, и преко народа, кад код једног нашег доброг приповедача, данас, на жалост, зле успомене, стоји: "коњима натакоше зоб...." Да, Вук, једноставни Вук, језички и стилски из сељачке школе изашао, рекао би (и данас ~~[illegible]~~ књижевницима: "Као у свему, и у језику мораш знати шта је ода шта, и на шта се троши."

Исидора Секулић